فصلنامه علمی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره سی و ششم، پاییز ۱۴۰۰- صفحات ۳۶-۷

بررسی موفقیت شبکه بانکی ایران در تحقق اهداف نظام اقتصادی اسلام در استان‌های مختلف این کشور

نوع مقاله: پژوهشی

محمد غفاری‌فرد[۱]
غلام‌عباس علمدار[۲]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۰۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۲۸

چکیده

در مقاله حاضر سعی شده تا میزان کامیابی شبکه بانکی ایران در تحقق اهداف نظام اقتصاد اسلامی در استان‌های این کشور مورد سنجش قرار گیرد. در این خصوص از منابع اسلامی، اهداف نظام اقتصادی اسلام و عملکرد نظام بانکی در این نظام شناسایی و برای وزن‌دهی، اولویت‌بندی شاخص‌ها، نرمال‌سازی و تجزیه‌وتحلیل داده‌ها، روش ترکیبی تحلیل سلسه مراتبی- تاپسیس به‌کار گرفته شده است. براساس معیارهای اصلی اهداف نظام اقتصادی اسلام، یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد رعایت عدالت اقتصادی، رشد اقتصادی، استقلال اقتصادی و توسعه سرمایه اجتماعی از نگاه خبرگان از اهداف مهم نظام اقتصادی اسلام است که می‌بایست سیستم بانکی به آن توجه ویژه داشته باشند. استان تهران در سه عنصر اصلی، عدالت اقتصادی، استقلال اقتصادی و سرمایه اجتماعی در رتبه‌های اول و استان‌های سیستان و بلوچستان، خراسان-شمالی و هرمزگان به ترتیب در رتبه‌های آخر و در عنصر اصلی رشد اقتصادی استان خراسان‌جنوبی در رتبه اول و استان آذربایجان‌غربی در رتبه آخر قرار گرفته است. براساس نتایج شاخص‌های کل ترکیبی در عملکرد شبکه بانکی جهت تحقق اهداف نظام اقتصاد اسلامی استان‌های، تهران، خراسان جنوبی و چهارمحال و بختیاری به ترتیب در رتبه‌های اول، دوم و سوم و استان‌های کرمانشاه، همدان و گلستان به ترتیب در رتبه‌های بیست نهم، سی‌ام و سی و یکم قرار گرفته‌اند.

کلمات کلیدی: اقتصاد اسلامی، شبکه بانکی، شاخص، استان‌ها
طبقه‌بندی JEL: C43,E43,G28

---

[۱] استادیار، دانشگاه بین المللی اهل بیت، تهران، ایران Ghaffary2@yahoo.com

[۲] دانشجوی کارشناسی‌ارشد اقتصاد اسلامی، دانشگاه بین‌المللی اهل بیت، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
abbas.alamdar23@gmail.com

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

مقدمه

حدود ۵۰ سال قبل اندیشمندان مسلمان، بانک که به‌عنوان واسطه مالی فعالیت می‌کرد براساس تعالیم اسلامی تعریف نمودند، به این ترتیب نوع دیگری از صنعت بانکداری که بانکداری اسلامی و به شکل محدودتر آن بانکداری بدون‌ربا متولد شد، به‌سرعت بنا به نیاز جوامع گسترش یافته و کشورهای اسلامی و غیراسلامی از آن استقبال نمودند و حتی کشورهایی مانند ایران، پاکستان و سودان نظام بانکی‌شان را براساس بانکداری بدون‌ربا طراحی کردند (شعوری و الهیاری، ۱۳۹۵). بانکداری‌اسلامی در مطلوب‌ترین شکل خود دو هدف را دنبال می‌کند، رهایی از معاملات غیرمشروع مانند معاملات ربوی و تحقق اهداف نظام اقتصاد اسلامی. اهدافی که اسلام با تحریم برخی از شیوه‌های معاملاتی آن را دنبال می‌کند. اهداف نظام بانکی بدون‌ربا در قانون بانکداری بدون‌ربا در جمهوری اسلامی ایران به‌صورت زیر در نظر گرفته شده است.

۱- جهت سلامت و رشد اقتصادی کشور و به‌منظور تنظیم گردش صحیح پول و اعتبارات، استقرار نظام پولی و اعتباری بر مبنای حق و عدالت (با ضوابط اسلامی) تأکید شده است.

۲- استفاده از ابزارهای پولی و اعتباری جهت تحقق اهداف، سیاست‌ها و برنامه‌های جمهوری اسلامی ایران.

۳- ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش تعاون عمومی و قرض از طریق جلب و جذب وجوه آزاد، پس‌اندازها، سپرده‌ها، اندوخته‌ها و بسیج و تهیه آنها برای تأمین شرایط کار و سرمایه.

۴- حفظ ارزش پول، ایجاد تسهیلات مبادلات بازرگانی و تعادل در موازنه پرداخت‌ها.

۵- تسهیل در امور پرداخت‌ها و دریافت‌ها و مبادلات و معاملات.

باتوجه به اینکه از تعیین اهداف بانکداری اسلامی توسط دانشمندان مسلمان بیش از سه دهه می‌گذرد سؤالی که مطرح می‌شود این است، بانکداری‌اسلامی و به‌طور خاص بانکداری بدون‌ربا در ایران تا چه حد در تحقق اهداف تعین شده موفق عمل کرده است؟ و میزان موفقیت نظام بانکی در استان‌های مختلف ایران چگونه است؟ به‌نظر می‌رسد به این سؤالات نمی‌توان به‌طور دقیق مثبت یا منفی پاسخ داد چون با وجودی که از زمان آغاز فعالیت بانکداری‌اسلامی تاکنون کارکردهای قابل ملاحظه‌ای صورت گرفته است، اما هنوزم احساس می‌شود مشکلاتی وجود دارد تا عملکرد سیستم بانکی در ایران را به چالش بکشاند. به همین لحاظ است که نخبگان، مراجع تقلید و مردم عام از عملکرد نظام بانکی مطابق با معیارهای بانکداری اسلامی انتقاد می‌کنند (مهربان‌پور و همکاران، ۱۳۹۸).

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

در این خصوص ضروری است ضمن شناسایی و تعیین شاخص‌های اسلامی بودن عملیات نظام بانکی، از عملکرد سه دهه گذشته نظام بانکی ارزیابی صورت بگیرد. از این‌رو در مقاله حاضر سعی شده است با استفاده از شاخص‌های بانکداری اسلامی از میزان کامیابی شبکه بانکی در تحقق اهداف اقتصاد اسلامی در استان‌های مختلف ایران سنجش صورت بگیرد. ساختاربندی تحقیق حاظر به‌گونه‌ای است که در بخش اول تبیین دقیق شاخص‌های بانکداری اسلامی جهت تحقق اهداف نظام اقتصادی اسلام و در بخش دوم ضمن مرور بر مطالعات گذشته، چارچوب مفهومی مؤلفه‌های زیرمجموعه شاخص‌ها آورده شده است. در بخش سوم روش تحقیق و در بخش چهارم تطبیق مؤلفه‌ها با بانکداری اسلامی گنجانیده شده و در بخش نهایی جمع‌بندی و نتیجه‌گیری صورت گرفته است.

۱. ادبیات نظری

در ساختار هر نظام، تعیین اهداف، جایگاه خاص و کلیدی خود را دارا است. درصورتی‌که اهداف یک نظام اقتصادی به‌صورت واضح تعیین نگردد، راه و روش رسیدن به آن نیز تعیین نخواهد شد. از آنجایی که اهداف، سامان‌دهنده ساختار و پیکره نظام بوده بر همین اساس سیاست‌گذاری‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت دولت را تعیین می‌کند. اسلام به‌عنوان یک مکتب جامع بشری، دارای فلسفه حیاتی مختص به خود بوده که تبیین و تفهیم همه جانبه آن، منوط به بررسی و ژرف‌نگری منابع اصیل اسلامی چون عقل و نقل است (فراهانی‌فرد و کشاورز، ۱۳۹۳). طی سال‌های مختلف اندیشمندان اقتصاد اسلامی چارچوب مشخص برای اهداف نظام‌اقتصادی اسلام ارائه کرده‌اند که در جدول زیر آورده شده است.

جدول ۱. اهداف نظام اقتصادی اسلام از منظر اندیشمندان اقتصاد اسلامی

اندیشمندان	اهداف نظام اقتصادی اسلام
سیدمحمدباقر صدر (۱۳۵۰)	سه اصل آزادی اقتصادی، مالکیت مختلط و عدالت اقتصادی که شامل اصولی چون تکافل اجتماعی و توازن اجتماعی است را به‌عنوان اهداف نظام اقتصادی اسلام معرفی کرده و همچنین این اهداف را با مقتضیات روحی و جسمی انسان دانسته است.
منذر قحف (۱۳۸۵)	میان اهداف نظام اقتصادی اسلام و سایر نظام تفاوتی وجود ندارد و اگر امکان دارد نظام‌های اقتصادی در سایر ابعاد و ویژگی‌ها ازهم تفاوت داشته باشد ولی این تفاوت‌ها هیچ‌گاه علت تفاوت در اهداف نخواهد شد و همه نظام اهداف ذیل را دنبال دارند، تأمین منافع عمومی، ثبات اقتصادی، توسعه فراگیر و کار برای همه.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

سیدحسین میرمعزی (۱۳۷۸)	کشف اهداف نظام اقتصادی مانند سایر آموزه‌های اسلامی باید از طریق مراجعه به منابع اسلامی صورت گیرد و با مراجعه به منابع اسلامی در می‌یابیم که اهداف چون امنیت اقتصادی، عدالت اقتصادی و رشد اقتصادی برای نظام اقتصادی اسلام می‌باشد.
دفتر همکاری حوزه و دانشگاه (۱۳۷۴)	مکتب اقتصادی اسلام درصدد تأمین اهداف فراوانی است که برخی اجتماعی و برخی اخلاقی می‌باشد، مهم‌ترین آنها عبارت از حاکمیت سیاسی اسلام، تحکیم ارزش‌های معنوی و اخلاقی، برپایی عدالت اجتماعی، عدم وابستگی اقتصادی، خودکفایی و اقتدار اقتصادی، رشد و توسعه و رفاه عمومی.
محمدعمر چپرا (۱۳۷۴)	اگر دولت اسلامی را دولت رفاه ننامیم درواقع بدور انصاف است، چرا که دلایلی فراوانی در آیات قرآن و سنت اسلامی و مطالعات اندیشمندان مسلمان در باب تأمین رفاه جامعه اسلامی وجود دارد.
یوسفی و دیگران (۱۳۷۹)	اهداف نظام اقتصادی اسلام را به سه بخش تقسیم نموده است، الف: اهداف نهای (سعادت انسانی)، ب: اهداف میانی (کفاف عمومی، قدرت اقتصادی، توازن ثروت)، ج: اهداف عملیاتی (اشتغال، رشد و تثبیت سطح عمومی قیمت‌ها).
سیدعباس موسویان (۱۳۷۹)	اهداف نظام اقتصادی اسلام را شامل دو دسته دانسته است، دسته اول عبارت از اهداف ناظر بر تحقق عدالت اقتصادی در جامعه که شامل (تأمین رفاه عمومی و ایجاد توازن اقتصادی) و دسته دوم عبارت از اهداف ناظر بر ایجاد قدرت اقتصادی که شامل (رشد اقتصادی، استقلال و خود کفایی اقتصادی) است.
ناصر جهانیان (۱۳۸۲)	اهداف نظام اقتصاد اسلامی را در تولید و توزیع به حد ضروری و کفاف جامعه اسلامی دانسته و طوری‌که تمام نیازهای مصرفی جامعه را پوشش دهد.

مأخذ: یافته‌های تحقیق

در نگرش اسلامی جهت استخراج شاخص‌ها، روش و چگونگی رسیدن به آنها از منابع کتاب، سنت، عقل، اجماع، فقه، اخلاق و عناصر برگرفته از هویت و فرهنگ جوامع اسلامی بهره‌گیری صورت می‌گیرد و روش‌های به‌کار گرفته شده مورد تأیید اجتهاد باشد. از این‌رو شاخص‌های بانکداری اسلامی برگرفته از تعالیم اسلامی، از منابع بهره‌گیری شده که براساس روش‌های تعین‌شده تدوین گردیده‌اند. با استفاده از این منابع، بهره‌گیری از نظرات ده تن از نخبه‌گان و با در نظرداشت اطلاعات موجود در اقتصاد ایران شاخص‌ها استخراج شده است، میزان تطابق بانکداری ایران را با معیارهای بانکداری اسلامی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و در اولین گام جهت ارزیابی عمکرد شبکه بانکی بر مبنای شاخص‌های بانکداری اسلامی مبانی نظری شاخص‌ها به‌صورت زیر به‌طور دقیق تبیین شده است (مهربان‌پور و همکاران، ۱۳۹۸).

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

۱-۱. عدالت اقتصادی

عدالت اقتصادی به معنی برخورداری یکسان همه سطوح جامعه از امکانات قابل دسترس و استفاده از آن برای رفع موانع است، به‌طوری‌که همه ابعاد یک جامعه از کالا و خدمات و مواهب اولیه برخوردار شوند (عیوض لو و کریمی ریزی، ۱۳۹۴). آنتونیو و همکاران (۲۰۱۲)[1] و عیوض لو و کریمی ریزی (۱۳۹۴)و در مطالعات خود، عدالت را به‌عنوان یکی از جمله شاخص‌های مقاصد شریعت در بانکداری اسلامی معرفی و اندازه‌گیری نموده‌اند. بانکداری اسلامی می‌بایست از اینکه تمام مبادلات در همه فعالیت‌های تجاری، شامل محصولات، قیمت‌گذاری، اصلاحات و شرایط قراردادها، بر مبنای عدالت انجام شود، اطمینان حاصل کند (هارتونو و سوباری (۲۰۱۷)[2] از آنجایی-که بانکداری اسلامی یکی از اجزای مهم اقتصاد اسلامی بوده و انتظار می‌رود بتواند در راستای تحقق اهداف نظام اقتصادی اسلام گام بردارد. از اینرو بانکداری اسلامی، در مدیریت نظام‌پولی کشور، جذب سپرده‌ها، تجهیز و تخصیص سپرده‌ها به‌طور بهینه، طوری عمل کند، تا بتواند اهداف نظام اقتصاد اسلامی نهادینه شود. اقتصاددانان مسلمانان بنا به اهمیت بانک در نظام پولی و حرمت ربا از طرف دیگر، در دهه‌های اخیر مصمم شدند تا با حذف ربا از نظام بانکی، نظام جدیدی را تحت عنوان بانکداری اسلامی طراحی کنند، بیش از سی سال است که این نوع نظام بانکی در کشور ایران و سایر کشورها فعالیت می‌کند و اندیشمندان اقتصاد اسلامی تأکید بر این دارند تنها حذف ربا از نظام بانکی جهت تحقق اهداف اقتصاد اسلامی کافی نبوده بلکه برای اسلامی شدن نظام به‌طور کلی لازم است عناصر دیگر اسلامی در این نظام تبیین شده و تطبیق گردد، که یکی از عناصر مهم عدالت اقتصادی است و باید در نظام بانکداری به شکل واقعی آن وجود داشته باشد (موسویان، ۱۳۹۲: ۲۸).

۱-۲. رشد اقتصادی

در نظام اقتصادی اسلام رشد اقتصادی در همه عرصه‌ها مطرح است و یکی از عناصر مهم که در رشد اقتصادی نقش مؤثر دارد نظام بانکی است. در هر جامعه‌ای سرمایه نقدی تحت کنترل افراد قرار دارند، که یا علاقه استفاده از آن، یا توانایی استفاده از آن به شکل درستش را ندارند، و از طرف دیگر سرمایه‌گذاران بارز وجود دارد که برای سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های مؤثر اقتصادی سرمایه نقدی در دست نداشته و نیاز به منابع مالی دارند، بنا براین موجودیت مؤسسه‌ای‌که بتواند این دو گروه را به همدیگر وصل سازند تا زمینه‌ساز سرمایه‌گذاری بیشتر، رشد اقتصادی و بهبود رفاه جامعه

[1] Antonio and et, 2012.
[2] Hartono& Sobari, 2017.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

شوند ضروری است (موسویان،۱۳۹۲: ۴۳). بانک‌ها از قدیمی‌ترین و کاراترین ابزار برای ارتباط دو گروه (صاحب سرمایه نقدی و سرمایه‌گذار) شناخته شده که می‌تواند پس‌اندازهای راکد مردم را جذب و در دسترس سرمایه‌گذاران در بخش صنایع، کشاورزی و بازرگانی قرار داده تا باعث افزایش تولید شود. گرچند ظاهراً عواملی چون کار، سرمایه، و تکنولوژی را عواملی مهم در فعالیت‌های اقتصادی می‌داند، ولی نظام بانکی در امر جذب پس‌اندازها و اعطای تسهیلات و اعتبارت از جایگاه خاصی برخوردار بوده و در پیشرفت اقتصادی نقش ارزنده‌ای دارند (موسویان، ۱۳۹۲: ۴۴).

۱-۳. استقلال اقتصادی

یکی از اهداف اسلام مستقل بودن جامعه اسلامی در امر تأمین نیازها است، از میان آن مستقل بودن در تأمین نیازها در بخش اقتصادی از اهمیت خاصی برخوردار است به نقل از امام خمینی(ره) وابستگی اقتصادی، وابستگی سیاسی، فرهنگی و اجتماعی را در پی دارد. بنا به مهم بودن اصول استقلال در نظام اقتصادی اسلام، اصل دوم و نهم قانون‌اساسی ایران از استقلال سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و نظامی یادآوری نموده و در بند پنجم از اصل سوم بر "طرد کامل استعمار و جیلوگیری از نفود بیگانگان" تأکید نموده است. در بخش چهل‌وسوم بر"تأمین استقلال اقتصادی جامعه و ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت و برآورد نیازهای انسان‌ها در جریان رشد و حفظ آزادی" تأکید نموده در بند هشت و نه از اصل ۴۳ ضمن نهی از سلطه بیگانگان در اقتصاد کشور، بر رشد کشاورزی، دامی و صنعت تأکید شده است، که نیازهای جامعه را رفع نموده و کشور را از وابستگی رهایی می‌بخشد (موسویان، ۱۳۹۲: ۴۲). اهداف اقتصادی در سایه دولت اسلامی می‌تواند تأمین شود، و کارگزارن اسلامی می‌تواند با آسودگی خاطر در فعالیت‌های اقتصادی برای رشد اقتصادی جامعه فعالیت کنند و این مهم درصورت عدم موجودیت نظام بانکی که در جریان انداختن منابع سرمایه‌ای، بهبود تراز پرداخت‌ها و در نتیجه به خودکفایی و استقلال اقتصادی نقش مهم دارد امکان‌پذیر نخواهد بود (همان، ۱۳۹۲ :۴۶).

۱-۴. سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی بیانگر رابطه بین افراد جامعه بوده که به اعتماد، درک متقابل، رفتار، ارزش‌های مشترک که منافع مشترک جوامع و شبکه‌های انسانی را تأمین می‌نماید دلالت می‌کند و زمینه‌ساز اقدامات مشترک می‌باشد (باورصاد و دیگران، ۱۳۹۶). ولکاک[1] (۱۹۹۸) سرمایه اجتماعی را به‌صورت یک اصطلاح گسترده تعریف نموده و بیان می‌کند که سرمایه اجتماعی شامل هنجارها و مشترکات

[1] Woolckoc,1998.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

شده که در ایجاد قوام جمعی نقش مؤثر دارد (منفورد، ۲۰۱۷)[1]. سرمایه اجتماعی از منظر بانک-جهانی عبارت از مجموعه نظام‌مند ارزش‌های غیررسمی، هنجارها، قواعد و تعهداتی است که موجب تسهیل و کارایی مناسبات میان افراد جامعه شده و ظرفیت‌های را برای به‌دست آوردن اهداف خاص در جامعه ایجاد می‌کنند (نظرپور و منتظری، ۱۳۸۹).

در بانکدارای اسلامی زمانی که سپرده‌گذاران منابع خود را به‌طور وکالت نزد بانکداران می‌گذارند و بانکداران جهت به‌کارگیری در فعالیت‌های اقتصادی، منابع را در اختیار سرمایه‌گذاران قرار می‌دهند، طی این فرآیند درواقع پیوند اقتصادی و اجتماعی شکل می‌گیرد. در فعالیت‌های مشارکتی علاوه بر رعایت قواعد فعالیت‌ها از منظر اقتصاد اسلامی، این فعالیت‌های بانکداری باعث ایجاد و تحکیم اعتماد می‌شود. مشارکت اقشار مختلف جامعه در فعالیت‌ها خود باعث تقویت حیات اجتماعی جامعه اسلامی شده و روحیه تعاون و برادری را توسعه می‌دهد. بنابراین بانکداری اسلامی در ایجاد و تحکیم سرمایه اجتماعی نقش مؤثری خواهد داشت. لازم به‌ذکر است رابطه بین تأمین مالی اسلامی و سرمایه اجتماعی یک رابطه دوسویه است، همان‌طوری‌که تأمین مالی سبب ایجاد و تحکیم سرمایه اجتماعی می‌شود، برعکس تأمین مالی مناسب نیازمند سرمایه اجتماعی بالا است، پس لازم است صداقت و اعتماد در جامعه اسلامی به‌شکل اساسی نهادینه شود، تا تأمین مالی مناسب بنا به ضرورت‌ها صورت گرفته و تأثیر بر رشد سرمایه اجتماعی، رشد اقتصادی و رفاه جامعه داشته باشد (موسویان، ۱۳۹۲: ۵۲).

۲. مرور بر مطالعات گذشته و چارچوب مفهومی

۲-۱. مطالعات انجام شده

فراهانی‌فرد و همکاران (۱۳۹۱) مطالعاتی را به‌منظور تطبیق کارایی بانکداری اسلامی و غیراسلامی با استفاده از روش تحلیل پوشش داده‌ها[2] (DEA) انجام داده که نتایج تحقیق نشان می‌دهد، با برآورد کارایی ۱۰۰ بانک در سال‌های ۲۰۰۸ و ۲۰۰۹، از این تعداد ۵۰ بانک اسلامی و ۵۰ بانک غیراسلامی (خاورمیانه) بوده که بانک‌های اسلامی در مقایسه با بانک‌های غیراسلامی طی سال‌های بحران مالی ۲۰۰۷-۲۰۰۹ کارایی بیشتر داشته اند. توکلی و عبدالخالق کریمی (۱۳۹۳) تحقیقی را به‌منظور برآورد شاخص‌های بانکداری اسلامی جهت ارزیابی عملکرد بانکداری اسلامی انجام داده که نتایج تحقیق با روش تحلیلی نشان می‌دهد، رعایت موازین فقهی اسلامی و تحقق اهداف شریعت دو

[1] Munford,2017.
[1] Data Envelopment Analysis (DEA).

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

بعد محوری بانکداری اسلامی را تشکیل می‌دهد. سبحانی و امیرعلی (۱۳۹۳) مطالعاتی را با هدف استخراج حق و عدل در بانکداری بدون ربا انجام داده و نتایج تحقیق بیان می‌کند، شاخص‌های بازده دارایی‌ها به‌عنوان معیار ارزیابی اعطایی تسهیلات برمبنایی کارایی مطلوب نیست و میانگین نسبت تسهیلات قرض‌الحسنه به سپرده‌های قرض‌الحسنه در حدود ۴۳ درصد بوده و ضمن عدم رعایت حفظ ارزش پول ملی برای دو اصل شفافیت و نظارت نارسایی‌های صورت گرفته است، در نتیجه عناصر نظام بانکی ایران توازن مناسبی نداشته است. عیوضلو و کریمی‌ریزی (۱۳۹۴) پژوهشی را به‌منظور شناسایی و اندازه‌گیری شاخص عدالت و کارایی در نظام بانکداری اسلامی در بانک توسعه صادرات در استان اصفهان ایران انجام داده‌اند و نتایج تحقیق با استفاده از روش تحلیل داده‌ها از طریق معادلات ساختاری نشان می‌دهد، یکی از شاخص‌های عدالت توجه به حق مال و حق بایسته آن با توجه به قابلیت‌ها و پتانسیل هر منطقه است. محقق‌نیا و همکاران (۱۳۹۴) مطالعاتی را به‌منظور سنجش کارایی بانک‌های اسلامی با رویکرد تحلیل پوشش داده‌ها برای مقایسه کارایی ۱۸ بانک ایرانی و ۱۸ بانک خارجی در دوره زمانی (۲۰۰۸-۲۰۱۱) انجام داده‌اند، نتایج مطالعات بیان می‌کند بانکداری بدون ربا در ایران در دو حالت بازدهی ثابت به مقیاس و بازدهی متغیر به مقیاس در مقایسه با سایر کشورها کاراتر بوده و میانگین کارایی بانک‌های خصوصی بیشتر است.

نصراللهی و شفیعی (۱۳۹۴) تحقیقی را با هدف بررسی اثر صداقت در بازارهای مالی بر سرمایه‌گذاری و تولید روی نماینده کشورهای (جی هشت) و نماینده کشورهای درحال‌توسعه (مینا) در دوره زمانی (۱۹۹۳-۲۰۱۲) با استفاده از روش داده‌های تابلویی انجام داده‌اند، نتایج تحقیق در بخش نظری و تجربی نشان می‌دهد که با افزایش صداقت هزینه‌های واسطه‌های مالی، قیمت و نرخ اجاره سرمایه کاهش یافته و سرمایه‌گذاری، سرمایه و تولید در وضعیت پایدار افزایش می‌یابد.

محمدزاده و همکاران (۱۳۹۵). مطالعاتی را جهت ارزیابی اهداف و عملکرد بانکداری اسلامی در ایران و سایر کشورهای اسلامی انجام داده و نتایج این بررسی نشان می‌دهد، متأسفانه کشورهای بررسی‌شده با اهداف مطرح‌شده در سیستم پولی جامعه اسلامی فاصله زیادی دارند، بر پایه شاخص‌های بررسی شده، کشور ایران وضعیت بدتری نسبت به سایر کشورهای بررسی شده دارد. وجود رانت‌ها و فساد، تورم، ضعف بخش مولد اقتصاد و عدم شفافیت در اقتصاد از جمله دلایلی است که وضعیت را توجیه می‌کند.

حسینی علائی و نیلچی (۱۳۹۷)، مطالعه‌ای را به‌منظور بررسی نقش بانکداری اسلامی در اقتصاد مقاومتی انجام داده‌اند. نتایج بررسی نشان می‌دهد، توسعه بانکداری اسلامی از کارایی حمایت می‌کند.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

حکیمی‌پور (۱۳۹۷) در مطالعات خود، با هدف طراحی شاخص‌های بانکداری اسلامی و بررسی میزان تحقق آنها در نظام بانکی ایران با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی دریافته است، بانک‌های‌دولتی، نیمه‌دولتی و خصوصی به‌لحاظ اجرای شاخص‌های بانکداری اسلامی به ترتیب در رتبه اول، دوم و سوم قرار دارند، در مجموع عملکرد نظام بانکی کشور ایران در اجرای بانکداری اسلامی چندان مناسب و قابل قبول نیست.

عیوضلو و کریمی‌ریزی (۱۳۹۷) پژوهشی را به‌منظور بر جسته ساختن اصول موضوعه و راهبردهای بانکداری اسلامی در چارچوب نظام اقتصاد اسلام با رویکرد نوع نگاه به سیستم بانکداری اسلامی انجام داده است، چارچوب این سیستم با سه واژه قرآنی حق، عدل و قوام است. نتایج به‌دست‌آمده حاکی از این است که برای دستیابی به جوهر نظام بانکداری اسلامی قبل از هر چیز تنظیم نگرش مهم است. عزیزی (۱۳۹۷) مطالعاتی را با هدف بررسی تطبیق مستندات فقهی بانکداری بدون ربای ایران، بانکداری اسلامی اردن، بانک توسعه اسلامی، بانک برهاد مالزی و بانک اسلامی سراسر در سودان و مقایسه مشترکات و مختصات آنها در تجهیز سپرده و تخصیص منابع انجام داده و نتایج تحقیق حاکی از این است که، بانکداری اسلامی در تمام کشورها بجز ایران و سودان در چارچوب دوگانه ای اجرایی قرار دارد.

مهربان‌پور و همکاران (۱۳۹۸) مطالعاتی را به‌منظور بررسی میزان کامیابی شبکه بانکی ایران در تحقق اهداف نظام اقتصاد اسلام با استفاده از روش پیش سفید کردن بدون روند[1] (TFPW) و آزمون مان- کندال انجام داده است و نتایج تحقیق بیانگر این است، به‌صورت جمعی وضعیت سیستم بانکی کشور ایران در شاخص‌های عدالت، رشد اقتصادی، استقلال اقتصادی و سرمایه اجتماعی رو به بهبود نیست.

نوآوری پژوهش

هرچند مطالعات انجام شده در راستای تحقق اهداف نظام اقتصادی اسلام ابعاد گوناگونی را مورد بررسی قرار داده‌اند، اما این پژوهش در بخش تجزیه‌وتحلیل داده‌های تحقیق از روش (AHP&TOPSIS) استفاده کرده است، همچنین نوآوری دیگر تحقیق آن است که قلمرو تحقیق در سطح استان‌های کشور ایران بوده و نتایج تحقیق نشان می‌دهد که عملکرد بانکداری اسلامی در ۳۱ استان ایران به چه میزان در تحقق اهداف نظام اقتصادی اسلام موفق بوده است.

[1] Mac Kendal and Trend-free pre-whitening (MK-TFPW).

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

۲-۲. چهارچوب مفهومی شاخص‌های تحقیق

۲-۲-۱. شاخص‌های عدالت در بستر بانکداری

در مقاله حاضر، براساس مطالعات موسویان (۱۳۹۲)، محقق‌نیا (۱۳۹۴) و مهربان‌پور و دیگران (۱۳۹۸) عدالت در نظام بانکداری اسلامی در سه محور مورد بررسی قرار می‌گیرد.

الف. توازن اجتماعی یا توزیع عادلانه منابع بانکی

ب. التزام به مفاد قراردادها و رعایت اهداف و انگیزه‌های سپرده‌گذاران

ج. نقش نظام بانکی در مسئله فقرزدایی

۲-۲-۱-۱. توازن اجتماعی

درصورتی‌که نظام بانکی به‌صورت درست برنامه‌ریزی و روی هدف مشخص مدیریت گردد می‌تواند نقش اساسی در تخصیص منابع و توزیع سرمایه‌های نقدی بصورت عادلانه داشته باشد. در نقطه مقابل اگر نظام‌بانکی به شکل درست برنامه‌ریزی و مدیریت نشود و نظارت دقیق از عملکرد نظام بانکی وجود نداشته باشد در آن‌صورت باعث می‌شود تا پدیده‌های (تخصیص منابع در مناطق خاص اقتصادی، تخصیص منابع در بخش‌های خاص اقتصادی، تمرکز منابع در نزد افراد و گروه‌های با درآمد) رخ دهد، پیامد پدیده‌های ذکر شده در تضاد با عدالت اقتصادی قرار گرفته و باعث عدم تحقق اهداف نظام اقتصادی اسلام می‌گردد اما درصورتی‌که، عدالت اقتصادی بیان‌گر برخورداری همه سطوح مردم از امکانات خدادادی و فرصت‌های موجود می‌باشد، بنابراین یکی از اصول تحقق عدالت در نظام بانکداری اسلامی، توزیع متوازن منابع سرمایه‌ای در بین جامعه است (محقق نیا،۱۳۹۴). برای سنجش توازن اجتماعی نسبت تسهیلات بانکی اختصاص یافته در مناطق محروم (استان) بر کل تسهیلات تعریف می‌گردد.

$$\frac{\text{تسهیلات مناطق محروم}}{\text{کل تسهیلات بانکی}}$$

۲-۲-۱-۲. التزام به مفاد قراردادها و رعایت اهداف و انگیزه‌های سپرده‌گذاران

بخش مهم از حقوق اقتصادی در رابطه سیستم بانکداری، مربوط به قراردادهای بانکی بوده که بی تردید نباید حق هیچ یک از طرفین قرارداد در این تعامل حقوقی پایمال شود. اسلام رعایت عدالت اجتماعی را اول‌تر از هر نوع نفع شخصی می‌داند. از اینرو عدالت در سیستم بانکداری، بدون احترام به حقوق طرفین، مفاد قراردادهای شرعی و قانونی اجرا نخواهد شد. در نتیجه یکی از شاخص‌های

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

تحقق عدالت در نظام بانکی اسلام التزام به مفاد قراردادهای طرفین است، که در این رابطه بحث رعایت اهداف و انگیزه سپرده‌گذاران مطرح است، به هراندازه‌ای که انحراف قرض‌الحسنه از سپرده‌های قرض‌الحسنه کم باشد تضمین کننده عدالت در سیستم بانکی بوده و یکی از مصادیق التزام به مفاد قرارداد است. در مقابل تخلف از قرارداد از عدالت سیستم بانکی می‌کاهد (محقیق نیا، ۱۳۹۴). در رابطه به التزام به مفاد قرارداد شاخص نسبت تسهیلات قرض‌الحسنه از سپرده‌های قرض‌الحسنه تعریف شده است.

$$\frac{\text{تسهیلات قرض الحسنه}}{\text{سپرده های قرض الحسنه}}$$

به هر اندازه‌ای که انحراف پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه به سپرده‌های قرض‌الحسنه بیشتر باشد به همان اندازه تحقق عدالت در نظام بانکی ناکام بوده و در مقابل به هر اندازه‌ای که انحراف نسبت پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه به سپرده‌های قرض‌الحسنه کمتر باشد سیستم بانکی در اجرا و تحقق عدالت موفق تر بوده است (محقق‌نیا، ۱۳۹۴).

۲-۲-۱-۳. نقش نظام‌بانکی در مسئله فقرزدایی

یکی از اصول تحقق عدالت در سیستم بانکداری اسلامی محوکردن فقر از جامعه است. آیات و روایات زیادی به‌ویژه از امیرمومنان حضرت علی (ع) داریم که فقیر در اموال ثروتمندان حق دارند. سیستم بانکداری نسبت به حقوق نیازمندان و فقرا مسؤل بوده و یکی از شاخص‌های تحقق عدالت نظام بانکداری اسلامی سمت و سو دادن تسهیلات برای محو فقر است (محقق‌نیا، ۱۳۹۴). مطالعات نظری و تجربی نشان می‌دهد، ایجاد اشتغال و درآمد می‌تواند راه حل اصولی برای محو فقر باشد، شهید صدر بیان می‌کند فعالیت‌های بانکی باید طوری طراحی شود که نقش کار انسانی به‌عنوان منبع درآمد قرار گرفته و کم‌کردن درآمد سرمایه را مد نظر داشته باشند. مؤلفه سوم تحقق عدالت در سیستم بانکداری اسلامی مربوط فقرزدایی در جامعه است که در این خصوص شاخص نسبت تسهیلات بخش کشاورزی به کل تسهیلات تعریف شده است (موسویان،۱۳۹۲،ص۱۳۷). از آنجایی- که تخصیص تسیهلات در بخش کشاورزی بیشتر کاربر است تا سرمایه‌بر، به‌هر میزان که این شاخص بیشتر باشد به معنی این است که عدالت اقتصادی بیشتر، و به‌هرمیزان که این شاخص کمتر شود بیان‌گر این است که عدالت اقتصادی در سیستم بانکی کمتر می‌باشد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

۲-۲-۲. رشد اقتصادی

یکی از مؤلفه‌های که می‌تواند در رشد اقتصادی مبنای کار قرار گیرد عبارت است از توزیع بهینه منابع، هم‌سو با سرمایه‌گذاری، اشتغال و تولید. بانک‌ها با عملکرد تأمین مالی بخش‌های مختلف اقتصادی (صنعت، کشاورزی و خدمات) دو کار مهم را انجام می‌دهد. اول، زمینه اشتغال بیکاران را فراهم نموده و دوم، در رشد و توسعه اقتصادی کمک چشم‌گیری می‌نماید. توزیع بهینه منابع و اعتبارات بانکی در بخش‌های (صنعت، کشاورزی و خدمات) و سرمایه‌گذاران فعال اقتصادی ظرفیت سرمایه‌گذاری و تولید را افزایش و زمینه رشد و توسعه را بیشتر فراهم می‌کند (موسویان، ۱۳۹۲ : ۱۳۹). در این خصوص شاخص که می‌توان مطرح کرد نسبت اشتغال ایجاد شده از ناحیه تسهیلات اعطایی بر کل جمعیت کشور است. برای متغیر صورت کسر، اشتغال ایجاد شده از طریق تسهیلات پرداختی، از گزارش عملکرد بانک‌ها و بانک مرکزی استفاده شده و همچنان اطلاعات در مورد اشتغال در این بخش‌ها از مرکز آمار ایران استفاده شده است.

۲-۲-۳. شاخص استقلال اقتصادی در بستر بانکداری اسلامی

یکی از مزیت‌های شبکه نظام بانکی در سیستم اقتصاد، تأثیرگذاری آن با تأمین منابع مالی روی تراز پرداخت‌ها، خودکفایی و استقلال اقتصادی است. شاخص که بتواند میزان استقلال اقتصادی را سنجش نماید عبارت از نسبت میزان اعتبارات طرح تولیدات صادراتی در بخش‌های (صنعتی، کشاورزی و خدماتی) بر کل اعتبارات است (موسویان، ۱۳۹۲،ص۱۴۹). در صورتی‌که سیستم بانکی با استفاده از تأمین منابع مالی تولیدات صادراتی، می‌تواند در بخش‌های (صنعت، کشاورزی و خدمات) تأثیر چشم‌گیر داشته باشد، در این تأثیر، با افزایش تولیدات صادراتی در بخش‌های ذکر شده باعث بهبود تراز حساب‌جاری (واردات، صادرات کالا و خدمات) شود، که در نهایت این تغییرات روی استقلال اقتصادی تأثیر مثبت و معناداری خواهد داشت (مهربان‌پور و دیگران، ۱۳۹۸).

۲-۲-۴. شاخص‌های سرمایه اجتماعی در بستر بانکداری اسلامی

با توجه به این‌که سنجش سرمایه اجتماعی اهمیت دارد و یک متغیر کیفی است، اطلاعات کافی در رابطه به سرمایه اجتماعی در ایران و جود نداشته، ولی باید راه‌هایی را جهت سنجش این متغیر یافت. از آن جمله براساس مطالعات موسوی (۱۳۹۲) برای تقویت سرمایه اجتماعی در عملیات بانکداری اسلامی مؤلفه‌های (۱- صداقت، ۲- اعتمادعمومی،۳- مشارکت) را به‌کار برده است. در مطالعات دیگری مهربان‌پور و همکاران (۱۳۹۸) در تحقق اهداف اقتصاد اسلامی در بستر بانکداری اسلامی، برای سنجش سرمایه اجتماعی و همچنان دادگر و همکاران (۱۳۹۴) این سه مؤلفه را

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

به‌عنوان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در اندیشه اسلامی به‌کار برده است، در ادامه به معرفی هر کدام پرداخته شده است.

۲-۲-۴-۱. صداقت

صداقت یکی از مؤلفه‌های سرمایه‌اجتماعی بوده و تأکید بر راست‌گویی، امانت‌داری، و وفای به عهد داشته و به‌طور آشکار کنش‌های جامعه را آسان‌تر می‌سازد و هزینه برقراری ارتباطات را تا حد ممکن به حداقل می‌رساند (دادگر و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۱۳۶). به‌طور صریح به‌نظر می‌رسد صداقت و راست‌گویی خود سبب خلق اعتماد در عملیات بانکی شده و زمینه ساز مشارکت صحیح و شفاف در فعالیت‌های بانکی خواهد شد (موسویان، ۱۳۹۲،ص۵۴). برای سنجش شاخص صداقت، میزان مطالبات معوق از کل تسهیلات بانکی در نظر گرفته شده است. در قراردادهایی که طرفین قرارداد به هر میزان که به تعهدات عمل نمایند بیان‌گر صداقت در سرمایه‌اجتماعی و سیستم بانکی می‌باشد و به هر میزان که طرفین قرارداد به تعهدات خویش عمل نکند بیان‌گر عدم صداقت در سرمایه اجتماعی و نظام بانکی بوده که خود مصداق بارز میزان مطالبات معوق می‌باشد. مطالبات معوق (بین ۶-۱۸ ماه) از سر رسید اصلی یا اقساط آن گذشته باشد این قرارداد در بخش تسهیلات غیرجاری محسوب می‌شود. به هر میزان که در معاملات صداقت و شفافیت بیشتر باشد میزان مطالبات معوق افزایش می‌یابد (مهربان‌پور و همکاران، ۱۳۹۸).

۲-۲-۴-۲. اعتماد عمومی

به اعتقاد کوهکن (۱۳۸۸) محور سرمایه اجتماعی را اعتماد تشکیل داده و براساس هنجارها و روابط متقابل انسانی تولید می‌شود، اعتماد روح سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهد. کلمن[1] (۱۹۹۴) بیان می‌کند، بین اعتماد و سرمایه اجتماعی رابطه دو سویه وجود دارد، چون با افزایش اعتماد سرمایه اجتماعی پررنگ‌تر شده و از سوی دیگر این سرمایه اجتماعی است که باعث تقویت اعتماد بین احاد مردم جامعه می‌شود (توکلی و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۵۰۶). در عملیات نظام بانکی، انطباق فعالیت‌های بانکی با موازین شرعی خود سبب ایجاد اعتماد بین کارگزاران و مشتریان بانک خواهد شد و برعکس به هر میزان که انطباق فعالیت‌های بانکی با موازین شرعی کمتر باشد میزان اعتماد در نظام بانکی کمتر خواهد شد (موسویان، ۱۳۹۲،ص۵۵). رعایت آداب معاملات بانکی از تخریب اعتماد در سطوح مختلف به‌خصوص (اعتماد به افراد ناشناس، اعتماد تعمیم یافته) جلوگیری می‌نماید. نهادینه شدن اعتماد متقابل در جوامع اسلامی از یک‌سو سبب گسترش تأمین منابع مالی

[1] James Kelman 1994.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

از طریق قرض‌الحسنه، عقود مبادله‌ای و عقود مشارکتی شده و از سوی دیگر گسترش تأمین منابع مالی خود برای بهبود سرمایه اجتماعی کمک می‌کند. نهادینه شدن اعتماد متقابل باعث می‌شود تا توجه سپرده‌گذاران بانک، به‌خصوص توجه مشتریان اصلی بانک جذب شود به هر میزان که حساب سرمایه‌گذاری افراد در بانک‌ها بر کل مردم افزایش یابد بیانگر افزایش اعتماد، تحکیم و تقویت سرمایه اجتماعی است. از آنجایی‌که اطلاعات مربوط به افرادی که در بانک‌ها حساب سرمایه‌گذاری دارند در آمارهای داخلی و خارجی نشر نمی‌شود بنابراین از شاخص نرخ سرمایه‌گذاری در بانک‌ها استفاده شده است.

نرخ سرمایه‌گذاری در بانک‌ها خود بیانگر نوع نگاه صاحبان پول به سیستم بانکی می‌باشد و به هر میزان که سیستم بانکی بتواند قابلیت استفاده از پول به شکل انتظارات سپرده‌گذاران را داشته باشد به همان میزان، سرمایه‌گذاری در بانک‌ها افزایش می‌یابد. با فرض ثابت بودن ارزش پول با افزایش سپرده‌های سرمایه‌گذاری هر سال نسبت به سال قبل بیانگر این موضوع است که افراد جدیدتر در بانک سرمایه‌گذاری نموده در حقیقت سطح اعتماد سرمایه‌گذاران به سیستم بانکی بیشتر شده خود مبیین کننده بهبود سرمایه اجتماعی است (همان، ۱۳۹۲: ۱۵۵).

۲-۲-۴-۳. انسجام عمومی

انسجام اجتماعی یکی از عناصر دیگر از توصیه‌های دین اسلام است که امت مسلمان را برای پرهیز از جدایی و نفاق افگنی دلالت می‌کند. انسجام اجتماعی یکی از مؤلفه‌های بوده که سرمایه اجتماعی را می‌سازد، چون انسجام عمومی کنش‌های اجتماعی را از بین‌برده و جامعه اسلامی را در راستای تعالی و پیشرفت سوق می‌دهد. در عملیات بانکی انسجام عمومی زمینه‌ساز تسهیلات شده و هزینه تصمیم‌گیری را میان سپرده‌گذاران و متقاضیان نظام بانکی کاهش می‌دهد (موسویان، ۱۳۹۲، ص ۵۰). شاخص انسجام اجتماعی عبارت از

$$\frac{\text{میزان اعتبارات قرض الحسنه}}{\text{کل اعتبارات بانکی}}$$

تأمین مالی به شیوه قرض‌الحسنه نوعی از مشارکت آگاهانه درخصوص رفع نیازهای اقشار مختلف جامعه‌اند و مؤسسات با تأمین مالی به شیوه قرض‌الحسنه در راه‌اندازی تولیدگاهای کوچک، به حرکت در آوردن بنگاه‌های راکد، ایجاد اشتغال، توسعه بخش کشاورزی و رفع نیازهای ضروری نقش مؤثر خواهند داشت. درصورتی‌که تجهیز این بخش اقتصادی به شیوه قرض‌الحسنه به‌واسطه

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

سپرده‌گذاری قرض‌الحسنه صورت گیرد خود باعث تحکیم بنیان‌های حیات اجتماعی با مشارکت آگاهانه خواهد شد. و بر روحیه برادری میان اقشار مختلف جامعه تأثیر گذاشته که باعث تقویت سرمایه اجتماعی خواهد شد (کریمی و همکاران، ۱۳۹۰).

۳. روش تحقیق

موضوع اصلی این تحقیق، سنجش میزان کامیابی شبکه بانکی ایران در تحقق اهداف نظام اقتصادی اسلام در استان‌های مختلف این کشور در سال ۱۳۹۵ بوده و این تحقیق به شیوه کتابخانه ای – اسنادی براساس روش توصیفی تحلیلی انجام شده است. داده‌های به‌کار گرفته شده در این تحقیق از سالنامه آماری استان‌ها، مرکز آمار و آمارهای رسمی اعلام شده از طرف وزارت اقتصاد و دارایی، بانک مرکزی ایران و معاونت علمی و فن‌آوری ریاست جمهوری می‌باشد. در مقاله حاضر برای سنجش میزان کامیابی شبکه بانکی در تحقق اهداف نظام اقتصادی اسلام از (۴) شاخص اصلی و (۸) شاخص فرعی انتخاب گردید و سپس با استفاده از روش دلفی نظر ده نفر از خبرگان در مورد شاخص‌ها با توجه به محدودیت‌های اماری و تأکید بر وجود داشتن اطلاعات اماری شاخص‌ها به تفکیک ۳۱ مورد تأیید قرار گرفت. برای وزن‌دهی شاخص‌های ذکر شده از روش (AHP)[1] و در مرحله بعد از روش سلسله مراتبی (TOPSIS)[2] برای رتبه‌بندی استان‌ها استفاده شده است. مراحل روش یاد شده قرار ذیل است:

۳-۱. معرفی مدل و روش محاسبه

برای نخستین‌بار روش تاپسیس توسط هوانگ یون[3] در سال ۱۹۸۱ معرفی گردیده و این روش را می‌توان یکی از بهترین روش‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه نام برد. در این روش m گزینه به‌وسیله n شاخص مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. براساس روش ذکر شده انتخاب گزینه طوری صورت می‌گیرد، گزینه که کمترین فاصله را از جواب ایده‌آل مثبت و بیشترین فاصله را از ایده‌آل منفی داشته باشد.

۱- تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری

۲- تشکیل ماتریس بی مقیاس شده، ماتریس قبلی (تصمیم‌گیری) به‌روش زیر به کمک نرم اقلیدسی به ماتریس بدون مقیاس تبدیل می‌شود.

رابطه (۱)

[1] Analytic Hierarchy Process (AHP).
[2] Technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution (TOPSIS).
3 Hwang and Yoon 1981.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

$$\text{Nij} = \frac{r_{ij}}{\sqrt[2]{\sum_{i=1}^{m} r_{ij}}}$$

۳- تشکیل ماتریس ضرایب، در این مرحله با استفاده از روش (AHP) وزن هر شاخص دریافت می‌گردد.

۴- تشکیل ماتریس بدون مقیاس وزین با مفروض بودن بردار(W) عنوان ورودی الگوریتم.

رابطه(۲)

$$V = N_{D*} W_{n*n}$$

۵- برای هر شاخص جواب ایده آل مثبت و ایده آل مثبت هر شاخص برابر با مقدار حداکثر(Max) آن و ایده آل منفی هر شاخص برابر با مقدار حداقل (Min) آن می‌باشد.

۶- برای این‌که میزان فاصله هر گزینه تا ایده آل مثبت ومنفی را دریافت کنیم از فاصله اقلیدسی استفاده می‌شود. روش محاسبه فاصله اقلیدسی هر گزینه از تا ایده آل مثبت و منفی، توسط فرمول ذیل صورت می‌گیرد.

رابطه (۳)

$$d_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^{n} \left(v_{ij} - v_{ij}^+\right)^2} \qquad d_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^{n} \left(v_{ij} - v_{ij}^-\right)^2}$$

۷- برای دریافت میزان نزدیکی نسبی هرگزینه به ایده آل‌ها: (cl^*)

رابطه (۴)

$$cl_i^* = \frac{d_i^-}{d_i^+ - d_i^-}$$

۸- رتبه‌بندی گزینه‌ها: گزینه‌ای بهتر است که (cl^*) آن بیشتر باشد (فلاحی و دیگران، ۱۳۹۵).

۴. یافته‌های تحقیق

در تحقیق حاضر، چهار معیار اصلی، ۱. عدالت اقتصادی (با سه معیار درونی)، ۲. رشد اقتصادی، ۳. استقلال اقتصادی، و ۴. سرمایه اجتماعی (با سه معیار درونی) جهت بررسی موفقیت و اثر بخشی

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

عملکرد شبکه بانکی ایران در تحقق اهداف نظام اقتصادی اسلام در استان‌های این کشور انتخاب شده و برای وزن‌دهی معیارهای اصلی و معیارهای درونی از روش (ای اچ پی) استفاده شده است و به همین منظور پرسش‌نامه این تحقیق با در نظرداشت معیارهای اصلی و درون‌معیارها میان اساتید و نخبگان که درک مطلوب از عمکرد نظام بانکی در ایران داشته‌اند توزیع گردیده و با بهره‌گیری از اندوخته‌های آنها برای معیارهای اصلی و درون معیارها وزن‌دهی شده است. کارشناسان برای وزن‌دهی معیارهای اصلی و درون معیارها از میان اعداد ۱-۹ عددی را انتخاب نموده و با استفاده از نرم‌افزار (اکسپرت چویس)[1] وزن معیارهای اصلی و درون معیارها به‌دست آمده است. در نمودار شماره ۱ دیده می‌شود معیارهای اصلی عدالت اقتصادی، رشد اقتصادی، استقلال اقتصادی و سرمایه اجتماعی به ترتیب با گرفتن وزن (۰,۳۹۳، ۰,۲۷۷، ۰,۲۰۱ و ۰,۱۲۹) در رتبه اول الی چهارم قرار گرفته است.

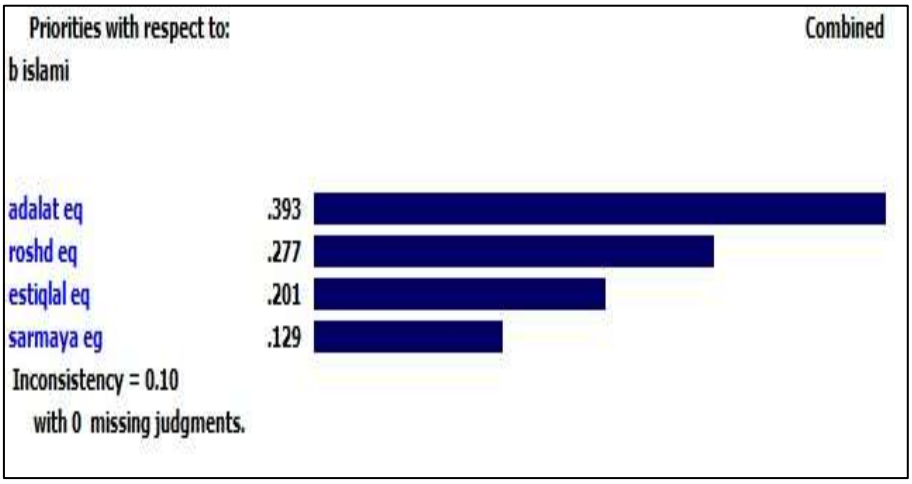

نمودار شماره ۱. نرم افزار: وزن معیارهای اصلی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

[1] نرم افزار Expert Choice برای انجام تحلیل سلسله مراتبی یا AHP و مقایسات زوجی جهت تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی در اکثر علوم از آن استفاده می‌شود.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

طبق نمودارشماره ۲، معیارهای درونی شاخص اصلی عدالت اقتصادی به ترتیب توازن اجتماعی وزن (۰,۴۴۴)، نقش نظام بانکی در مسئله فقرزدایی وزن (۰,۴۰۰) و التزام به مفاد قرادادها و احترام به هدف و انگیزه سپرده گذران وزن (۰,۱۵۶) را اختیار نمودند.

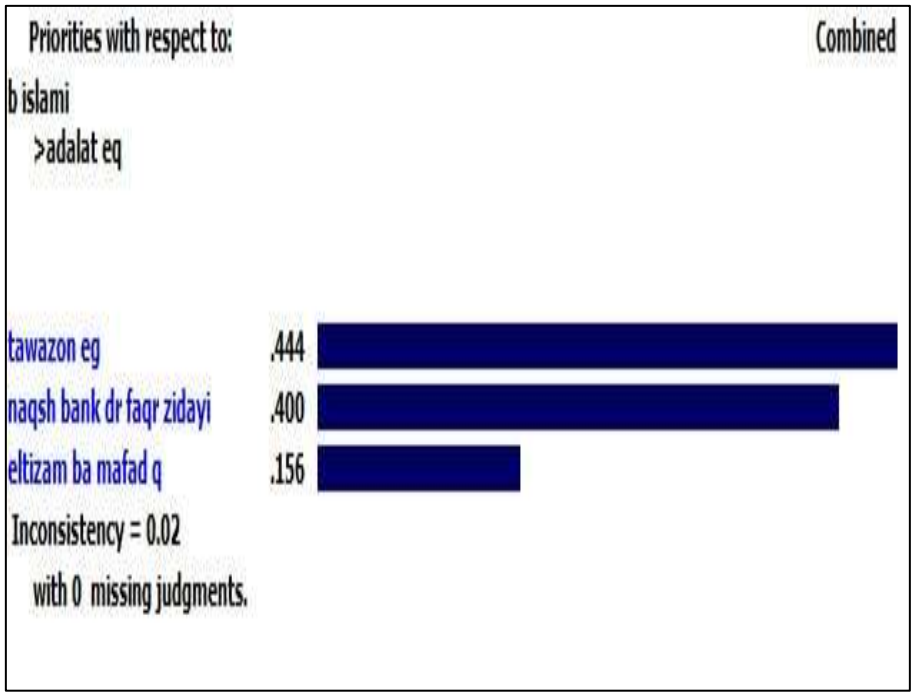

نمودار شماره ۲. نرم افزار: وزن معیار های درونی عنصر عدالت اقتصادی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

با توجه به نمودار شماره ۳، معیارهای دورنی شاخص اصلی سرمایه اجتماعی، معیار صداقت وزن (۰,۴۶۶)، معیار اعتماد عمومی وزن (۰,۳۶۲) و معیار انسجام عمومی وزن (۰,۱۷۲) را کسب کردند.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

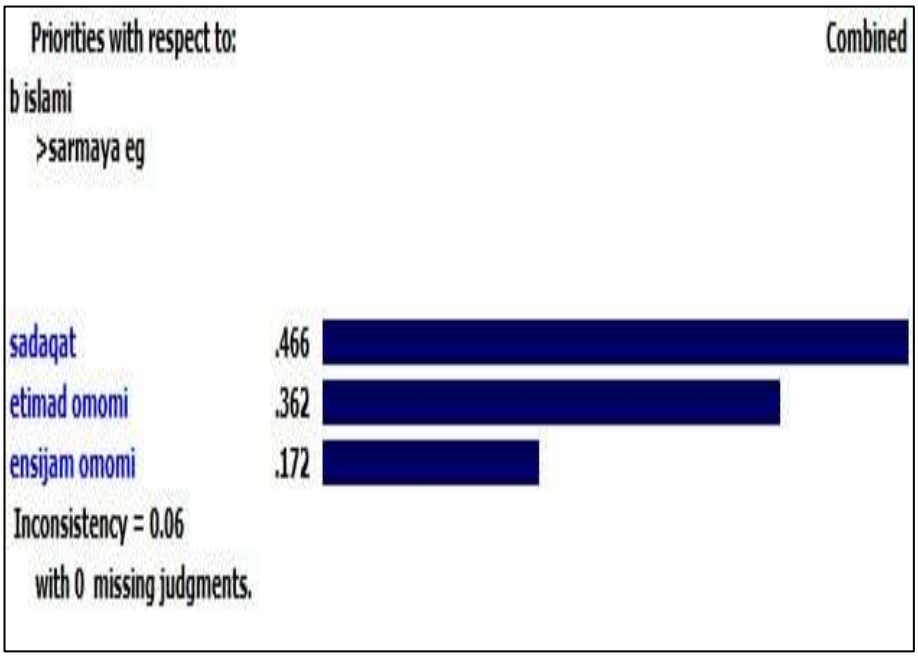

نمودار شماره ۳. نرم افراز: وزن معیار های درونی سرمایه اجتماعی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

برای سنجش میزان کامیابی شبکه بانکی ایران در تحقق اهداف نظام اقتصادی اسلام در استان‌های مختلف آن با در نظر داشت فرآیند مراحل تاپسیس گام‌های زیر انجام شده است:

گام اول: با استفاده از داده‌های به‌دست‌آمده جهت تجزیه‌وتحلیل داده‌های مورد نظر۵ عدد تاپسیس (۴ عدد تاپسیس برای چهار معیار اصلی به‌طور جداگانه و یک عدد تاپسیس برای شاخص‌های کل ترکیبی) در سال (۱۳۹۵) ترتیب گردیده است. ماتریس تصمیم‌گیری برای هر عنصر اصلی با در نظرداشت درون معیارها برای ۳۱ گزینه (استان) و ماتریس تصمیم‌گیری برای شاخص‌های کل ترکیبی با ۴ شاخص اصلی و ۶ زیر شاخص برای ۳۱ گزینه (استان) تشکیل شده است.

گام دوم: در گام دوم جهت دریافت ماتریس بدون مقیاس، ضمن بهره‌گیری از نرم اقلیدیسی از ماتریس قبلی (ماتریس تصمیم‌گیری) استفاده شده است

گام سوم: با در نظر داشت ماتریس ضرایب که از روش (ای اچ پی) برای معیار اصلی و درون معیارها، وزن تعیین شده و وزن معیار اصلی و معیارهای دورنی به ترتیب در نمودار شماره (۲،۱ و

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

۳) پیوست بیان گردیده است. و با ضرب نمودن ماتریس ضرایب و ماتریس بدون مقیاس، ماتریس وزن‌دار بدون مقیاس حاصل گردیده است و قابل یادآوری است که به‌علت عدم گنجایش جداول، ماتریس‌های (تصمیم‌گیری، بی مقیاس و وزن‌دار بی‌مقیاس) در مقاله از آوردن آنها صرف نظر شده است.

گام چهارم: برای معیارهای درونی شاخص‌های چهارگانه اصلی از ماتریس وزن‌دار بدون مقیاس جهت دریافت ماتریس آیده‌آل مثبت و منفی آن استفاده شده و در جدول شماره ۱ ماتریس ایده‌آل مثبت و منفی از تاپسیس شاخص‌های کل ترکیبی آورده شده است.

جدول شماه ۱. ماتریس ایده‌آل مثبت و منفی

سال‌ها	ایده آل‌ها	نسبت تسهیلات قرض‌الحسنه به تسهیلات (کل اعتبارات)	نسبت سپرده سرمایه‌گذاری به کل نقدینگی (سپرده)	نسبت میزان مطالبات معوق به کل تسهیلات بانکی	نسبت تسهیلات تخصیص‌یافته صادرات به کل اعتبارات	نسبت اشتغال ناشی از تسهیلات به کل جمعیت کشور	نسبت تسهیلات تخصیص‌یافته کشاورزی به کل تسهیلات	نسبت تسهیلات قرض‌الحسنه به سپرده‌های قرض‌الحسنه	نسبت تسهیلات مناطق محروم (استان) به کل تسهیلات
۱۳۹۰	(+)	۰,۰۱۹ ۳۱	۰,۰۴۳۴ ۵	۰,۰۳۳۶ ۲۰	۰,۱۹۸ ۹۴	۰,۱۰۳۰ ۸	۰,۱۴۰ ۹۵	۰,۰۴۲ ۳۷	۰,۰۶۵۹ ۸
	(-)	۰,۰۰۰ ۵۹	۰,۰۰۰۲ ۵۹	۰,۰۰۰۱ ۲	۰,۰۰۰ ۰۹	۰,۱۰۸۳ -۵	۰,۰۰۳ ۵۹	۰,۰۰۲ ۰۷	۰,۰۰۳۰ ۳۰

مأخذ: محاسبات تحقیق

گام پنجم: در این گام فاصله هر استان از ایده‌آل مثبت و ایده‌آل منفی دریافت گردیده و هر استان که با ایده‌آل مثبت کمترین فاصله و با ایده‌آل منفی بیشترین فاصله را داشته باشد با کسب میزان کامیابی بیشتر در رتبه‌های بالاتر و هر استان که با ایده‌آل مثبت بیشترین فاصله و با ایده‌آل منفی کمترین فاصله را داشته باشد، با کسب میزان کامیابی کمتر در رتبه‌های پایین‌تر جهت تحقق اهداف نظام اقتصاد اسلامی در استان‌های مختلف ایران شناسایی شده و در جدول شماره ۲ فاصله هر استان از ایده‌آل منفی و مثبت از تاپسیس شاخص‌های ترکیبی آورده شده است.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

جدول شماره ۲. فاصله هر استان از نقاط مثبت و منفی

شماره	استان ها	A	D+	D-
۱	تهران	۰,۷۲۳۱۶۹	۰,۰۲۴۳۱۸	۰,۰۶۳۵۲۸
۲	خراسان جنوبی	۰,۲۹۸۰۹۲	۰,۰۵۹۲۴۶	۰,۰۲۵۱۶۱
۳	چهارمحال و بختیاری	۰,۲۱۳۴۵۱	۰,۰۶۱۹۴۱	۰,۰۱۶۸۱۱
۴	فارس	۰,۱۶۲۲۹۳	۰,۰۵۵۶۰۸	۰,۰۱۰۷۷۳
۵	آذربایجان شرقی	۰,۱۲۶۷۴۶	۰,۰۵۹۹۷۴	۰,۰۰۸۷۰۴
۶	کردستان	۰,۱۰۴۰۲۶	۰,۰۶۵۴۹۰	۰,۰۰۷۶۰۳
۷	اصفهان	۰,۱۰۳۹۶۳	۰,۰۶۰۰۱۷	۰,۰۰۶۹۶۳
۸	کرمان	۰,۱۰۲۹۶۵	۰,۰۵۸۷۶۵	۰,۰۰۶۷۴۵
۹	خراسان رضوی	۰,۰۸۸۸۹۲	۰,۰۵۷۷۱۹	۰,۰۰۵۶۳۱
۱۰	کهگیلویه و بویراحمد	۰,۰۸۷۱۷۴	۰,۰۶۷۱۰۵	۰,۰۰۶۴۰۸
۱۱	زنجان	۰,۰۸۲۲۸۵	۰,۰۶۶۷۱۵	۰,۰۰۵۹۸۱
۱۲	سمنان	۰,۰۷۸۱۶۱	۰,۰۶۶۹۳۶	۰,۰۰۵۶۷۵
۱۳	یزد	۰,۰۷۷۸۶۸	۰,۰۶۶۳۵۳	۰,۰۰۵۶۰۳
۱۴	خراسان شمالی	۰,۰۷۶۶۷۱	۰,۰۶۷۴۷۵	۰,۰۰۵۶۰۳
۱۵	هرمزگان	۰,۰۶۹۱۰۹	۰,۰۶۷۷۴۸	۰,۰۰۵۰۲۹
۱۶	مازندران	۰,۰۵۶۶۴۱	۰,۰۶۵۰۷۹	۰,۰۰۳۹۰۷
۱۷	قزوین	۰,۰۴۲۸۳۹	۰,۰۷۰۴۷۲	۰,۰۰۳۱۵۴
۱۸	مرکزی	۰,۰۳۶۲۲۴	۰,۰۶۹۶۱۹	۰,۰۰۲۶۱۶
۱۹	بوشهر	۰,۰۱۷۰۵۸	۰,۰۷۷۴۱۳	۰,۰۰۱۳۴۳
۲۰	البرز	۰,۰۱۷۰۳۳	۰,۰۷۷۵۳۵	۰,۰۰۱۳۴۳
۲۱	ایلام	۰,۰۱۵۱۱۴	۰,۰۷۷۸۶۵	۰,۰۰۱۱۹۴
۲۲	قم	۰,۰۱۵۸۴۱	۰,۰۷۶۸۱۳	۰,۰۰۱۱۵۷
۲۳	سیستان و بلوچستان	۰,۰۱۳۷۵۳	۰,۰۷۸۱۲۹	۰,۰۰۱۰۸۹
۲۴	اردبیل	۰,۰۱۲۹۷۶	۰,۰۷۹۴۰۷	۰,۰۰۱۰۴۳
۲۵	آذربایجان غربی	.۰,۰۱۲۹۰	۰,۰۷۶۱۴۵	۰,۰۰۰۹۹۵
۲۶	خوزستان	۰,۰۱۲۳۱۵	۰,۰۷۶۱۷۱	۰,۰۰۰۹۴۹
۲۷	گیلان	۰,۰۰۹۸۵۰	۰,۰۸۱۸۸۶	۰,۰۰۰۸۱۴
۲۸	لرستان	۰,۰۰۹۷۸۰	۰,۰۸۲۷۲۱	۰,۰۰۸۱۷
۲۹	کرمانشاه	۰,۰۰۸۴۰۱	۰,۰۸۲۷۳۱	۰,۰۰۰۷۰۰
۳۰	همدان	۰,۰۰۶۶۰۶	۰,۰۸۰۷۷۶	۰,۰۰۰۵۳۷
۳۱	گلستان	۰,۰۰۵۶۲۱	۰,۰۸۰۶۸۲	۰,۰۰۰۴۵۶

مأخذ: محاسبات تحقیق

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

گام نهایی: در این گام میزان کامیابی شبکه بانکی ایران در تحقق اهداف نظام اقتصاد اسلامی در استان‌های مختلف این کشور رتبه‌بندی شده که براساس معیار اصلی یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که استان تهران در سه معیار اصلی، عدالت اقتصادی، استقلال اقتصادی و سرمایه اجتماعی در رتبه‌های اول و استان‌های سیستان‌وبلوچستان، خراسان شمالی و هرمزگان به ترتیب در رتبه‌های آخر و در معیار اصلی رشد اقتصادی استان خراسان جنوبی در رتبه اول و استان آذربایجان غربی در رتبه آخر قرار گرفته است. براساس نتایج شاخص‌های کل ترکیبی استان‌های تهران، خراسان جنوبی و چهارمحال بختیاری به ترتیب با میزان کامیابی (۰,۷۲۳۱۶۹ ، ۰,۲۹۸۰۹۲ و ۰,۲۱۳۴۵۱) در رتبه اول، دوم و سوم و استان‌های کرمانشاه، همدان و گلستان به ترتیب با میزان کامیابی (۰,۰۰۸۴۰۱ ، ۰,۰۰۶۶۰۶ و ۰,۰۰۵۶۲۱) در رتبه بیست‌نهم، سی‌ام و سی‌ویکم جهت تحقق نظام اقتصاد اسلامی قرار گرفتند و در جدول شماره ۲ و نمودار شماره ۴ گزارش شده است.

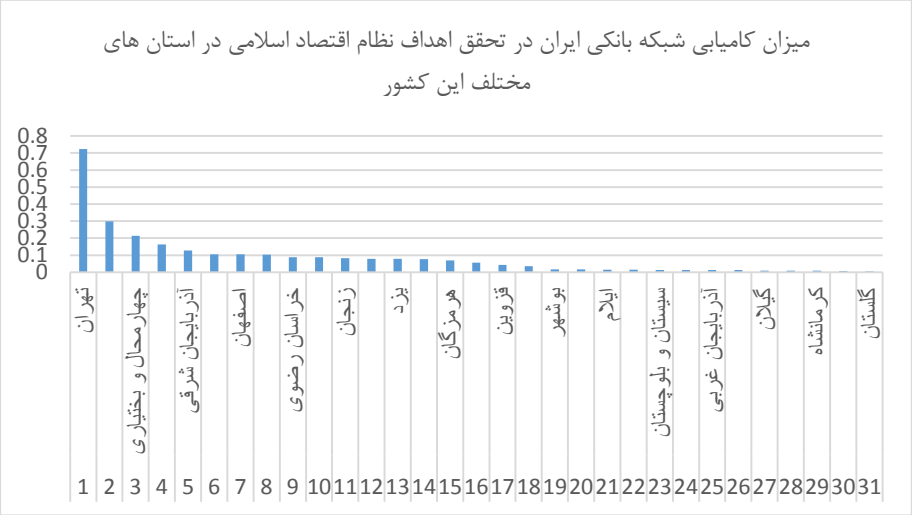

نمودار شماره ۴. میزان موفقیت شبکه بانکی ایران در تحقق اهداف نظام اقتصادی اسلام در استان‌های مختلف این کشور

مأخذ: یافته‌های تحقیق

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

۵. نتیجه‌گیری

براساس نیازمندی‌های جوامع، دانشمندان اسلامی حدود ۵۰ سال قبل همت گماشتند، نظام بانکداری را براساس تعالیم اسلامی تعریف نمودند که مورد استقبال قرار گرفته و به‌سرعت بین کشورهای اسلامی و غیراسلامی گسترش یافت. کشورهای چون ایران، پاکستان و سودان نظام بانکی خود را با رویکرد اسلامی و به‌طور مشخص بانکداری بدون‌ربا طراحی نمودند. در جمهوری اسلامی ایران بنا به‌ضرورت و اهمیت که وجود داشت، ضمن طراحی شبکه بانکی این کشور با رویکرد اسلامی، مطابق قانون بانکداری بدون ربا، اهداف چون رهایی از معاملات غیرشرعی (ربوی) و تحقق اهداف نظام اقتصاد اسلامی تعیین گردید. با گذشت بیش از سه دهه از تأسیس عملکرد بانکداری اسلامی، کارکردهای زیادی صورت گرفته است، اما هنوز احساس می‌شود مشکلات وجود دارد که عملکرد بانکداری اسلامی را به چالش می‌کشاند. بنابراین ضرورت ایجاب می‌کند ضمن شناسایی و تعین شاخص‌های اسلامی بودن بانکداری اسلامی، از عملکرد سه دهه گذشته شبکه بانکی جمهوری اسلامی ایران ارزیابی صورت گیرد و به همین منظور در مقاله حاضر سعی شده تا میزان کامیابی شبکه بانکی ایران در تحقق اهداف نظام اقتصاد اسلامی در استان‌های این کشور سنجش گردد. در این خصوص در ابتدا جهت شناسایی و تعین شاخص‌ها از منابع، کتاب، سنت، عقل، اجماع، فقه، اخلاق و عناصر برگرفته از هویت و فرهنگ جوامع با رویکرد اسلامی بهره‌گیری صورت گرفته است. که براساس روش‌های تأیید شده مراجع اجتهاد و برگرفته از تعالیم اسلامی و با بهره‌گیری از اندوخته های ده تن از نخبگان، ۴ شاخص اصلی، ۱- عدالت اقتصادی با معیارهای دورنی (توازن اجتماعی، احترام به اهداف سپرده‌گذاران و نقش شبکه بانکی در مسئله فقرزدایی)، ۲- رشد اقتصادی، ۳- استقلال اقتصادی و ۴- سرمایه اجتماعی با معیارهای درونی (صداقت، اعتماد عمومی و انسجام عمومی) تدوین گردیده است و جهت سنجش میزان کامیابی شبکه بانکی در تحقق اهداف نظام اقتصاد اسلامی با در نظرداشت شاخص‌های تدوین شده از مدل (ای اچ پی - تاپسیس) بهره‌گیری صورت گرفته که به‌منظور وزن‌دهی شاخص از نرم‌افزار (ای اچ پی) و برای نرمال‌سازی و تجزیه‌وتحلیل داده‌ها از روش سلسله مراتبی (تاپسیس) استفاده شده است.

نتایج مقاله حکایت از این دارد که براساس یافته‌های معیار اصلی، استان تهران در سه معیار اصلی، عدالت اقتصادی، استقلال اقتصادی و سرمایه اجتماعی در رتبه‌های اول و استان‌های سیستان‌وبلوچستان، خراسان شمالی و هرمزگان به ترتیب در رتبه‌های آخر و در معیار اصلی رشد اقتصادی استان خراسان جنوبی در رتبه اول و استان آذربایجان غربی در رتبه آخر قرار گرفته است. براساس یافته‌های شاخص‌های کل ترکیبی استان‌های، تهران با میزان کامیابی (۰,۷۲۳)، خراسان جنوبی با میزان کامیابی (۰,۲۹۸) و چهارمحال‌وبختیاری با میزان کامیابی (۰,۲۱۳) در رتبه‌های

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

اول، دوم و سوم و استان‌های کرمانشاه با میزان کامیابی (۰,۰۰۸)، همدان (۰,۰۰۶) و گلستان با میزان کامیابی (۰,۰۰۵) در رتبه‌های بیست‌نهم، سی‌ام و سی‌ویکم جهت تحقق اهداف نظام اقتصاد اسلامی قرار گرفته‌اند.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

۵-۱. پیشنهادات

طبق نتایج به‌دست‌آمده پیشنهاد می‌گردد:

- از آنجایی‌که شاخص‌ها به اندازه مهم‌بودن‌شان روی تحقق اهداف تأثیر گذارند ضرورت ایجاب می‌کند جهت تحقق بیشتر اهداف نظام اقتصاد اسلامی در بستر بانکداری اسلامی کار روی شاخص‌ها با توجه به اهمیت ضریب آنها انجام شود.
- شاخص‌های اصلی که درجه مهم‌بودن‌شان در صدر قرار دارد جهت کارایی شاخص اصلی لازم است روی معیارهای درونی همان شاخص به میزان درجه اهمیت آن توجه صورت گیرد که به‌طور مثال در این تحقیق جهت کارایی بیشتر شاخص اصلی عدالت اقتصادی روی معیارهای درونی آن مانند توازن اجتماعی، نقش نظام بانکی در مسئله فقرزدایی و احترام به انگیزه و هدف سپرده‌گذاران به ترتیب کار صورت گیرد.
- با تکیه بر یافته‌های تحقیق شاخص عدالت اقتصادی در نظام اقتصادی اسلام از جمله مهم‌ترین شاخص‌ها است بنأبراین جهت تحقق عدالت بیشتر، انتظار می‌رود استان‌هایی که براساس شاخص‌های جداگانه و مخصوصاً براساس شاخص‌های کل ترکیبی به ترتیب در رتبه‌های آخر قرار گرفتند، نظام بانکی به تحقق عدالت اقتصادی در بستر استان توجه بیشتری داشته باشند.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

منابع

۱. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی (۱۳۹۵).

۲. باور صاد، بلقیس؛ رحیمی، فرج‌الله؛ سلیمی‌فرد، عادله و قلمبر، محمدحسین (۱۳۹۶). "بررسی سرمایه اجتماعی بر عملکرد بانک‌های مهر اقتصاد استان خوزستان از نگاه کارکنان"، فصلنامه توسعه اجتماعی، شماره ۳.

۳. توکلی، عبدالله؛ بهرورزان، علی‌پور و محمدیانی، دانیال (۱۳۹۵). "اعتماد رکن اصلی سرمایه اجتماعی: طراحی الگویی مبتنی بر تعالیم اسلامی"، مدیریت سرمایه اجتماعی، شماره ۴.

۴. توکلی، محمدجواد و کریمی، عبدالخالق (۱۳۹۲). "شاخص بانکداری اسلامی"، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، شماره۱۱، صص ۹۴-۷۱.

۵. جهانیان، ناصر (۱۳۸۲). اهداف توسعه با نگرش سیستمی، پژوهشگاه فرهنگ و توسعه اسلامی، چاپ اول.

۶. حسینی علائی، سیدرضا و نیلچی، مسلم (۱۳۹۷). "بررسی نقش بانکداری اسلامی در اقتصاد مقاومتی"، فصلنامه علمی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره ۲۵، صص ۱۶۴-۱۴۵.

۷. حکیمی‌پور، نادر (۱۳۹۷). "ارایه شاخص ترکیبی ارزیابی بانکداری اسلامی"، فصلنامه علمی پژوهشی اسلامی، شماره ۷۲، صص ۱۸۲-۱۵۱.

۸. دادگر، یدالله؛ منتظری مقدم، مصطفی و نظرپور، محمد نقی (۱۳۹۴). سرمایه اجتماعی، اسلام و توسعه اقتصادی، تهران: نشر مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی.

۹. دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، مبانی اقتصاد اسلام (۱۳۷۴). تهران: انتشارات سمت، چاپ اول،

۱۰. سبحانی، حسن و امیر علی، محمد (۱۳۹۳). "استخراج معیارهای حق و عدالت در بانکداری بدون ربا"، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، شماره ۵۵، صص۱۲۰-۸۹.

۱۱. شعوری، سعید و الهیاری، میثم (۱۳۹۵). "بررسی و ارزیابی بانکداری اسلامی ایران از لحاظ تخصیص منابع و ارایه راه‌کارهای کاربردی"، مطالعات اقتصاد، مدیریت مالی و حسابداری، شماره۲، صص۲۰-۷.

۱۲. صدر، سیدمحمدباقر (۱۳۵۰). اقتصاد ما، ترجمه محمد کاظم بجنوری، تهران: مؤسسه انتشارات اسلامی.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

۱۳.عزیزی، اکبر (۱۳۹۷). "بررسی بانکداری بدون ربا در ایران و مقایسه آن با کشورهای منتخب، بانکداری اسلامی با رویکرد تجهیز و تخصیص منابع"، فصلنامه علمی حقوقی قانون یار، شماره ۸، صص ۲۲۷-۲۰۳.

۱۴.عیوضلو، حسین و کریمی ریزی، مجید (۱۳۹۴). "شناسایی و اندازه‌گیری شاخص عدالت و کارایی در نظام بانکی"، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، شماره ۱۵، صص ۱۴۶-۱۲۱.

۱۵.عیوضلو، حسین و کریمی ریزی، مجید (۱۳۹۷). "اصول موضوعه و راهبرد بانکداری اسلامی در چارچوب نظام اقتصادی اسلام"، فصلنامه عملی پژوهشی اقتصاد اسلامی، شماره ۷۱، صص ۳۵-۵.

۱۶.فراهانی‌فرد، سعید و کشاورز، محسن (۱۳۹۳). "بررسی تجربی تحقق اهداف نظام اقتصادی اسلام در اقتصاد ایران پس از انقلاب اسلامی"، فصلنامه علمی – پژوهشی مطالعات اقتصاد اسلامی، شماره ۱، صص ۳۰-۷.

۱۷.فراهانی‌فرد، سعید؛ نظرپور، محمدتقی و بایی، سارا (۱۳۹۱). "مقایسه تطبیقی کارایی بانک‌های اسلامی و غیر اسلامی"، فصلنامه عملی پژوهشی اقتصاد اسلامی، شماره ۴۶، صص ۱۲۲-۹۳.

۱۸.فلاحی، فیروز؛ بهشتی، محمدباقر و اسراء مرعشی، سیده اسرا (۱۳۹۶). "رتبه‌بندی پایدار محیط‌زیست در استان‌های منتخب ایران: مقایسه روش AHP و TOPSIS"، اقتصاد مقاومتی، شماره ۱، صص ۱۱۸-۹۷.

۱۹.قحف، منذر (۱۳۸۵). "علم اقتصاد اسلامی، تعریف و روش"، ترجمه سیدحسین میرمعزی، اقتصاد اسلامی، شماره ۲۳.

۲۰.کریمی موغاری، زهرا؛ ابونوری، اسماعیل و زبیری، هدی (۱۳۹۰). "بررسی نقش انسجام اجتماعی در توسعه اقتصادی"، فصلنامه برنامه و بودجه، ش۴.

۲۱.کوهکن، علیرضا (۱۳۸۷). "مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی اسلامی"، نشریه راهبرد توسعه، شماره ۱۷، صص ۱۴۱-۱۲۴.

۲۲.محقیق‌نیا، محمدجواد؛ ابراهیمی، سیداحمد و محرابی، لیلا (۱۳۹۴). "ارزیابی کارایی بانکداری بدون ربا در ایران در مقایسه با سایر کشورهای اسلامی براساس رویکرد تحلیل پوششی داده‌ها (DEA)"، فصلنامه علمی پژوهشی راهبرد اقتصادی، شماره ۱۳، صص ۱۳۹-۱۱۲.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

۲۳.محمدزاده، یوسف؛ قهرمانی، هادی و قدسی ماب، محمدعلی (۱۳۹۵). "ارزیابی اهداف و عملکرد بانکداری اسلامی در ایران و سایر کشورهای اسلامی"، فصلنامه علمی ـ ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی، ش۱۷، صص ۳۲-۷.

۲۴.-مرکز آمار ایران، سالنامه‌های آماری. (۱۳۹۵).

۲۵.موسویان، سیدعباس(۱۳۷۹). کلیات نظام اقتصاد اسلامی، قم: دارالثقلین، چاپ دوم.

۲۶.موسویان، سیدعباس (۱۳۹۲). شاخص‌های ارزیابی بانکداری اسلامی (مطالعه موردی سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه و تحقق آن)، قم: نشر زمزم هدایت.

۲۷.مهربان‌پور، محمدرضا؛ موسویان، سیدعباس و رسول بخشی، محمد (۱۳۹۸). "میزان کامیابی شبکه بانکی کشور در تحقق اهداف نظام اقتصادی اسلام"، فصلنامه علمی اقتصاد اسلامی، شماره ۷۶، صص ۱۵۰-۱۱۹.

۲۸.میرمعزی، سیدحسین (۱۳۷۸). نظام اقتصادی اسلام (اهداف و انگیزه‌ها)، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه‌های اسلامی، چاپ اول.

۲۹.نصرالهی، زهرا و شفیعی، علی (۱۳۹۴). "اثر صداقت در بازارهای مالی بر متغیرهای اقتصادی"، فصلنامه علمی پژوهشی اسلامی، شماره ۶۱، صص ۶۴-۳۳.

۳۰.نظرپور، محمدنقی؛ یوسفی، محمدرضا و سجادی، سیدمحسن (۱۳۸۹). "بررسی فقهی و کاربردی عقد ورق در بانکداری بدون ربا"، فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۳۹.

۳۱.وزارت امور اقتصاد و دارایی. (۱۳۹۵).

۳۲.یوسفی، احمدعلی (۱۳۷۹). ماهیت و ساختار اقتصاد اسلامی، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه‌های اسلامی.

33. Antonio, M.s., Sanrego, Y.D, Taufiq, M (2012), "An Analysis of Islamic Banking Performance: Maqashid Index Implementation in Indonesia and Jordania"; Journal of Islamic Finance, Vol. 1, No.1.

34. Coleman, J. S. & Coleman, J. S (1994), "Foundation of social theory", Cambridge: Harvard University Press.

35. Hartono, S., & Sobari, A (2017), "Sharia MAQASHID Index as a measuring performance of Islamic banking", Corporate Ownership & Control, Vol. 14, Issue 2.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]

36. Munford,L.A.; "The impact of congestion charging on social capital"; Transportation Research, port A,97, 2017.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-09-14]